

Politiikan tutkimuksen 'perestrojka'?

Huomioita neuvostoliittolaisesta politiologiasta

TAPANI KAAKKURINIEMI

Politiikan tutkimuksesta Neuvostoliitossa puhutaan meillä sangen vähän. Yleinen käsitys taitaa olla, ettei naapurimaassa mitään valtio-opillista tutkimusta olekaan. Osaltaan kiinnostumattomuus selittyy kielitaidon rajoittuneisuudella, mutta ehkä on myös niin, ettei neuvostoliittolaisesta politiikan tutkimuksesta odoteta saatavan mitään erityistä antia, minkä vuoksi siihen ei kovin ahneesti halutakaan tutustua.

Tottahan on, ettei *political science* ole Neuvostoliitossa lyönyt itseään läpi eikä institutionalisoitunut siten kuin on käynyt esim. Yhdysvalloissa ja Länsi-Euroopassa, mutta varsinkin viime aikoina — siis 1970-luvulta lähtien — politiikan tutkimus on siellä hahmottunut uudella tavalla, sen saama julkisuus on kasvanut ja painoarvo ehkä muutenkin kohonnut. Omaleimaista institutionaalistumistakin on havaittavissa: politiikan kysymyksiä ei enää tutkita pelkästään historia-tieteen tai juridiikan sivuprojekteina, vaan politiikan tutkimuskeskuksia on perustettu eri puolilla maata, ja samaan aikaan IPSA:n jäsenjärjestö *Sovetskaja Assosiacija Političeskih Nauk* on laajentanut toimintaansa ja kasvattanut jäsenmääräänsä.

Edellä hahmoteltu kehitys käy erityisesti ilmi SAPN:n, siis Valtiotieteellisen yhdistyksen sikäläisen vastineen, viime vuonna julkaisemassa vuosikirjassa *Političeskie instituty i processy*¹, joka tarjoaa valikoiman politiikkaa käsitteleviä tai si-

vuavia artikkeleita ynnä päiväkirjamaisia raportteja alan tieteellisestä elämästä Neuvostoliitossa. Alunperin aion kirjoittaa arvostelun tästä vuosikirjasta, mutta sitten minusta tuntui, että aihe kaipaisi laajempaakin esittelyä, koska koko tieteenalasta ei meillä ole paljoa kirjoitettu sitten 1960-luvun lopun (vrt. Susiluoto 1970).

1. Metodologinen perusta

Kirjaan perehtyessään lukijan on päätettävä, millaisen metodisen lähtökohdan ottaa artikkeleihin. On paljon perusteita väittää, että metodinen ote on huomattavasti muuttunut siitä ajasta, mitä Susiluodon artikkeli käsittelee. Tuolloin politiikan tutkimus oli eräs muoto historiallista materialismia, oikeastaan sen konkretisoituma, joka ei juurikaan tullut kovin lähelle politiikan elävää ilmiötasoa, vaan pyrki tekemään dialektista »maailmanmallia», jolla voisi selittää kaikki eteen tulevat ongelmat. Poliitiikan tutkimus on ollut myös korostetun puoluekantaista, siis tietoisesti subjektiivisiin tulkintoihin perustuvaa, luokkataistelun leimaamaa tiedettä. Siinä korostuu etenkin puolueen asema politiikan ongelmien muotoilijana ja suurelta osin myös ratkaisijana. (Susiluoto 1970, 118–123) On vielä syytä mainita, että keskustelu varsinaisen politiikan tutkimuksen muodostamisesta tieteenalaksi käynnistyi jokseenkin 1960-luvun puolivälissä.

Olisi toki väärin väittää, että historiallinen materialismi olisi heitetty yli laidan ja sen tilalle otettu jokin uusi selitystapa, mutta väitän, että länsi-

¹ Političeskie instituty i processy. Sovetskaja Assosiacija Političeskih Nauk. Ježegodnik 1985. Nauka, Moskva 1986. (Jatkossa lyh. PIP.)

maista pikkuporvarillista lukijaa aiemmin häirineet legitimaatioviitteet oppi-isiin ja isien oppiin ovat huomattavasti vähäisempiä kuin tähän asti julkaistuissa laajoissa monografioissa. Maailmanmallista on siirrytty huomattavasti lähemmäksi käytännön poliittisia ilmiöitä, mutta on toistaiseksi vaikea sanoa, kuinka lähelle tässä tullaan perinteistä *political scienceä*. Tietyllä tavalla on vaikea sellaisenaan verrata tai suhteuttaa neuvostoliittolaisia tutkimusotteita vastaaviin läntisiin, koska periaatteessa tässä on pari-kolme mahdollisuutta: (1) tekstejä voi lukea kuten lukemistoa yleensä, välittämättä kovin paljoa tietoteoriasta ja metodista, kiinnittäen huomiota vain esityksen kulkuun, tyyliin yms. seikkoihin; (2) tekstejä voi lukea pitäen mielessä jonkin »läntisen» metodin ja suhteuttaen kaikki artikkelit siihen; ja (3) tekstejä voi yrittää ymmärtää muodostamalla kuva kirjoittajan ja sikäläisen tiedeyhteisön metodisesta lähtökohdasta. Viimeksi mainittu olisi tietysti antoisin tapa, mutta myös vaikein, minkä vuoksi yritän sen ohella käyttää ensimmäistä, metodista 'piittaamatonta' lähestymistapaa.

Toisaalta ei ole mahdollista lukea neuvostoliittolaisia politiikan tutkimuksia puhtaasti politologisestakaan lähtökohdasta katsoen, koska nykypäivän neuvostoliittolaisissa kirjoituksissa usein käytetään termejä 'politologia' ja 'politologinen' viitattaessa nimenomaan sikäläiseen tutkimukseen; aiemminhan tällainen termi on ollut lainausmerkeissä ja viitannut lähinnä länsieurooppalaisen ja yhdysvaltalaisen behavioraaliseen politiikan tutkimukseen. Lisäksi kannattaa huomata, että termi 'politiikkatiede' (*političeskaja nauka* tai monikossa *političeskije nauki*) on nykyään yleisessä käytössä myös muualla kuin SAPN:n nimessä. Joskus tosin näkyy *political sciences* vastineena laajempi ja arvoituksellisempi termi *obščestvenno-političeskaja nauka*, yhteiskunnallis-poliittinen tiede.²

Luonnollisesti artikkelikokoelmassa on tietoisesti vältetty sijoittamasta jokaiseen kirjoitukseen

legitimaatioviitekehystä entiseen tapaan, sillä esimerkiksi samaan aikaan julkaistussa poliittista osallistumista käsittelevässä monografiassa on alussa edelleen tuttu ja turvallinen kappale »Marx ja Engels poliittisesta osallistumisesta», ja entiseen tapaan tekstissä tuomitaan porvarilliset vääristelyt poliittisen osallistumisen sisällöstä ja merkityksestä (Kovler & Smirnov 1986). Mitään dramaattista metodologista kevennystä ja lievennystä klassisesta marxismi-leninismien linjasta ei siis ole tehty ja tuskin aivan pian tullaankaan tekemään. (Tosin näinä aikoina on tästä asiasta viisasta olla ennustamatta mitään). Puhe 'perestrojkasta', uudelleen rakentamisesta, saattaa olla liioiteltua. Mielenkiintoista sen sijaan on nähdä, mihin suuntaan politologian 'itsenäistyminen' tulee jatkossa johtamaan: onko esikuvana juridis-sävyinen instituutiotutkimus vai politiikan sosiologian tyyppinen organisaatio- ja käyttäytymiskeskeneinen tutkimus? Nykyisessä tutkimuksessa on aineksia molemmista linjoista.

2. Perinteiset jaot häilyviä

Jos metodinen puoli onkin helpohko hallita, vaikeuksia saattaa tuottaa neuvostoliittolainen tapa jaotella politiikkatieteen tutkimuskohteita eri tavalla kuin meillä on totuttu tekemään. Tässä on taas muistettava, että meidänkin jaottelumme ovat kaikki puhtaasti sopimuksenvaraisia eivätkä sellaisenaan voi toimia minkäänlaisena skeemana toisessa maassa ja kulttuurissa tehdyille tutkimukselle.

Ensimmäinen ongelma liittyy jakoon 'yleinen valtio-oppi' versus 'kansainvälinen politiikka'. Vuosikirja on jaettu sisällöllisesti neljään osastoon, jotka otsikoinniltaan lähes sinänsä vastaavat yleismaailmallisia jaotteluja (joskin puhe tieteellisteknisestä vallankumouksesta [NTR] saa meikäläisessä kielenkäytössä lievemmän muodon, vaikka edistysoptimismi on varmasti yhtä korkea kummassakin). Kuitenkin ensimmäinen kappale, joka sisältää juuri mainitun vallankumouksen »aikakauden poliittisia realiteetteja», koostuu sekä kansainvälis-poliittisista, enimmäkseen juuri Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain suhteisiin liittyvistä katsauksista³ kuin myös kapitalis-

² Esim. PIP, 179, jossa SAPN:n alajärjestön perustamisesta Donin-Rostoviin, »Pohjois-Kaukasian tieteelliseen keskukseseen», mainitaan, että alueen korkeakouluissa tehdään politologisia tutkimuksia. Toisaalta Poliittikka-lehden toimitukselle osoitetussa postissa Valtiotieteellinen yhdistys on yleensä käännetty 'yhteiskunnallis-poliittisten tieteiden' yhdistykseksi.

³ Näin etenkin G. H. Šahnazarov, 'Logika jadernoj ery' sekä V. F. Petrovskij, 'Ideologičeskaja bor'ba vokrug voprosov razoruženija' ja vielä S. A. Ionov, Eksport tehnologii

timaiden opiskelija-liikeanalyysistä ja sosialistisen järjestelmän informaatioperustan analyysistä. Selvästikin kansainväliset katsaukset toimivat tässä ideologisena taustatukena, Neuvostoliiton ulkopoliittikan puolustajina Yhdysvaltain avaruusaseistusta ja teknologian vientisaartoa vastaan, sillä ne ovat epäilemättä kevyimpiä artikkeleita koko vuosikirjassa.

Kuitenkin ensimmäisen jakson artikkeleiden ote on sikäli omaleimainen, että se liikkuu aivan sujuvasti sen veteen piirretyn viivan yli, joka erottaa kansainvälisen politiikan omaksi tutkimusalueekseen erilleen varsinaisesta valtio-opista. Tietysti on korostettava, että uudistuvan politologisen tutkimuksen ohella Neuvostoliitossa edelleen tehdään vankkaa tutkimusta varsinaisesti kansainvälisten suhteiden alalla eri tutkimuslaitoksissa (ks. esim. Sovremennye . . . , 1976) eikä politologinen tutkimus mitenkään tulle korvaamaan tai nielaisemaan sitä sisällensä.

Toinen mielenkiintoinen traditionaalisen jaon murtaminen näkyy siinä, ettei vuosikirjan artikkeleista mikään erityisesti edusta puhdasta teoriaa tai käsitetutkimusta — jonka vastapainoksi sopisi sitten poliittisen käyttäytymisen tms. ilmiön selittävä kausaalitutkimus — vaan oikeastaan kaikki artikkelit sijoittuvat kovan datatutkimuksen ja puhtaan käsitteellisen pohdiskelun välimaille. Meillä pidetään usein yllä kuvitelmaa teoreettisen tai substanssitutkimuksen ja ilmiötutkimuksen toisensa poissulkevasta luonteesta,⁴ huolimatta eri tason tekijöiden keskinäisistä yhteyksistä, jotka tekevät jaon turhaksi.

Vuosikirjan metodiosasto käsittää kolme artikkelia, joista mikään ei edusta välttämättä tutkimusmetodia sanan suomalais-amerikkalaisessa merkityksessä. *Hrustalevin* artikkeli käsittelee poliittisten prosessien esittämistä mallien avulla ja politiikan tutkimuksen mahdollista prognostista tehtävää, *Kovalenkon* ja *Sirotnin* artikkeli puolestaan pyrkii esittämään joitakin aspekteja poliittisten suhteiden valtiollisesta sääntelystä, vaikka onkin kirjan perinpohjaisin Marx- ja

kak instrument vnešnej politiki SŠA; mutta samaa tyyliä edustaa ulkomaiden politiikan tutkimusta käsittelevässä osastossa S. I. Lobanov, »Naučno-tehničeskaja diplomatija» SŠA: nekotorye organizacionnye aspekty'.

⁴ Ks. esim. politiikan tutkimuksen päivien ohjelmia vuosien varrelta; tämä ero näkyy yleensä poikkeuksesta työryhmien otsikoinnissa.

Engels-sitaattien esittely, kun taas *Jerunovin* artikkeli pohtii poliittisen ajattelun dialogiluonnetta sosialistisessa yhteiskunnassa varsin omaperäisellä ja mielenkiintoisella tavalla.⁵ Ensinmainittua ehkä lukuunottamatta artikkelit eivät oikeastaan esitele varsinaista politologista tutkimustapaa tai -käytäntöä, vaan keskittyvät lähinnä ylärakenteen prosessien ilmenemistapojen pohdintaan.

Neljäs ja tällä kertaa viimeinen erikoisuus on kappale, jonka otsikkona on »Subjektiiivinen tekijä politiikassa». Siihen on ryhmitelty neljä artikkelia, jotka käsittelevät valinnan vapautta politiikassa, poliittisen osallistumisen käsitettä läntisessä politologiassa sekä sosialistisen yhteiskunnan poliittista kulttuuria ja kansalaisaktiiviteettia — siis kaikki sellaisia ilmiöitä, jotka yhdysvaltalainen behavioralisti sijoittaisi kaikkein objektiivisimpien ilmiöiden joukkoon, jota sitten voidaan tutkia kvantitatiivisesti, selittää kausaalisesti ja vielä antaa computerin tehdä siitä prognoosi. Nyt nämä kuitenkin ovat subjektiivisia tekijöitä, siis ihmisen omasta harkinnasta ja mielipiteenmuodostuksesta lähteviä ilmiöitä, jotka eivät suoranaisesti ole johdettavissa esim. yhteiskunnan luokkarakenteesta tms. kollektiivisubstanssista. Lisäksi läntiseen politologiaan kohdistuva kritiikkiartikkeli tuntuisi paremmin sopivan neljänteen, ulkomaiden politiikan tutkimusta käsittelevään osastoon.

Oivallisen lisän politiikan tutkimuksen sisällölliseen luokitteluun tarjoaa kirjan loppuun sisällytetty laaja kirjallisuuskatsaus, jossa kirjallisuus on ryhmitelty sellaisten otsikoiden alle kuten »Marxilais-leniniläinen politiikan teoria», »Politiikka ja sosiaaliset luokkasuhteet», »Maailman vallankumousprosessi», mutta myös »Yleisiä politologisia tutkimuksia».

3. Poliitiikan tutkimuksen instituutioperusta Neuvostoliitossa

Politologian muodostuminen 'itsenäiseksi' tieteenalaksi ei toistaiseksi ole implikoinut uusien

⁵ Artikkelit on otsikoitu: M. A. Hrustalev, 'NTR i nekotorye problemy modelirovanija poliitičeskijh processov'; A. I. Kovalenko & A. S. Sirotnin, 'Nekotorye aspekti gosudarstvenno-pravovogo oposredovanija poliitičeskijh otnošenij' sekä B. A. Jerunov, 'Dialogičnost' poliitičeskogo myšlenija v socialističeskom obščestve'. Näistä Hrustalevin artikkelia esitellään jatkossa tarkemmin sen metodisen olemassaolon ansiosta.

tutkimuslaitosten perustamista mainittavassa määrin. Kuitenkin sekä Neuvostoliiton Tiedeakatemia että neuvostotasavaltojen omien tiedeakatemioiden alaisuudessa toimivat *valtion ja oikeuden laitokset* (Instituty gosudarstva i prava) näyttävät nykyään olevan ratkaisevassa asemassa politologisessa tutkimuksessa. Niiden ohella myös SAPN ja eri neuvostotasavaltojen ja alueiden omat politiikan tutkijoiden yhdistykset ovat vaikutusvaltaisessa asemassa tutkimuksen suuntaamisessa ja koordinoinnissa, mikä onkin ymmärrettävää, koska itse politiikan tutkijat ovat sängen erilaisissa laitoksissa heterogeenisena joukkona. Neuvostoliiton käytännön mukainen järjestely on voimassa ainakin instituutiotasolla myös useimmissa Itä-Euroopan maissa, ja näyttääkin siltä, että esim. IPSA:n puitteissa Itä-Eurooppa muodostaisi eräänlaisen fraktion omine organisaatioineen ja omine tutkimuskohhteineen.⁶

Yliopistojen kohdalla politiikan tutkimuksen institutionaalinen puoli vaihtelee. Esim. Leningradin valtionyliopiston filosofisessa tiedekunnassa on erityinen 'sosiologian ja politiikan sektio', joka ei ole mikään merkityksetön filiaali, koska sen johtaja A. A. Fedosejev on myös tiedekunnan dekaanina (PIP, 180). Monissa pienemmissä provinssiyliopistoissa politiikan tutkimusryhmiä on filosofian laitoksilla sekä juridikan puolella, mutta Donin-Rostovissa kerrotaan alan tutkimusta harjoitettavan myös sikäläisessä pedagogisessa instituutissa kuin myös Rostovin valtionyliopiston yhteydessä toimivassa »yhteiskuntatieteiden opettajien kvaifikaation kottamisinstituutissa» (ibid., 181).

Tärkeä rooli neuvostoliittolaisessa — ja myös itäeurooppalaisten veljesmaiden — politiikan tutkimuksessa on hallitsevalla puolueella. NKP on jopa esittänyt vaatimuksen, että politiikan tutkijoiden tieteellisen työn pitäisi johtaa käytännön suosituksiin ja antaa perusteita sosiaalisille prognooseille (Hrustalev, 68). Vastaavasti puolueen omilla oppilaitoksissa politiikan tutkimus on luonnollisesti vahvassa asemassa ja puoluekou-

lujen johtohenkilöt puolestaan hyvissä asemissa politiikan tutkijoiden yhdistyksissä.

Neuvostoliitossa puolueen keskuskomitean alaisuudessa toimii erityinen yhteiskuntatieteiden akademia, ja ympäri maata on laaja verkosto puoluekouluja, joiden opetuksen pääpaino luonnollisesti kohdistuu kokonaisvaltaisen yhteiskuntateorian kehittämiseen ja vaalimiseen. Erikoisen läheinen yhteys vallitsee puolueen keskuskomitean päätösten ja yhteiskuntateorian välillä: esim. SAPN:n varapuheenjohtaja *Dzangir A. Kerimov* pitää NKP:tä sosialismin poliittista järjestelmää koskevan teorian huomattavana kehittäjänä. Yleensäkin puolueelle asetetaan lähinnä demokratian täydellistämistehtävä sen itse kehittämisen mukaan, jolla katsotaan olevan »mahtava potentiaali» »tärkeimpien sisäpoliittisten ja kansainvälispoliittisten tehtävien ratkaisussa» (ks. PIP, 208—209). Puolueelle näyttää kuuluvan myös etuoikeus parlamentarismiin — jos sellaista voidaan sanoa olevan — käytännön ongelmien hahmottajana ja ratkaisijana, kuten esim. kysymyksessä liittoneuvoston ja kansallisuuksien neuvoston keskinäisyyhteestä tai suhtautumisesta Poulantzasin valtio- ja luokkanalyysiin. (PIP, 212)

4. Poliitiikan tutkimuksen vuosikirja

Vuosikirjan antoisinta ainesta ovat artikkelit, jotka käsittelevät Neuvostoliiton tai yleensä sosialistisen yhteiskunnan rakenteellisia piirteitä: vähiten innostavat lukemaan maan ulkopoliittista linjaa legitimoivat, usein juuri Yhdysvaltain suhteisiin liittyvät kirjoitukset, vaikka nekin saattavat olla tärkeitä. Rajoitun tässä esittelemään ja kommentoimaan muutamaa itseäni kiinnostavaa juttua.

Teoksen vankin metodinen anti löytyy M. A. Hrustalevin artikkelista, johon jo viitattiin, vaikka siinäkin tekijän yritys ikään kuin loppuu kesken. Artikkelin kirjoitettu tieteellis-teknisen vallankumouksen inspiroimana, ja pääkysymys koskee yhteiskunnallisten ja valtiollisten prosessien esittämistä mallien avulla käyttäen hyväksi tietokonepotentiaalia. Lähtökohta on komea: NKP on kolmessa peräkkäisessä edustajainkokouksessa käsitellyt tieteiden sovellettavuutta ja velvoittanut yhteiskuntatieteet »muokkaamaan ongelmia, jotka ovat aktuelleja tämän päivän ja

⁶ Ks. esim. raporttia kuuden sosialistisen veljesmaan — »BKT:n, UKT:n, SDT:n, PKT:n, SNTL:n ja TSSLT:n» — tapamisesta s. 173—178 ja myös SAPN:n tieteellisen sihteerin S. J. Dejevin näkemystä s. 179. Sama »fraktioajatus» käy ilmi myös Dejevin laatimassa selostuksessa Lidicessä Tšekkoslovakiassa pidetystä tutkijatapaamisesta, s. 197.

tulevaisuuden kannalta» (1973), kehottanut kohoittamaan tieteiden tehokkuutta solmimalla yhteyden käytäntöön (1978) sekä korostanut, että »tieteellisten ongelmankehittelyjen tulee johtaa praktisiin suosituksiin ja tuottaa perusteltuja sosiaalisia prognooseja» (1983). Ja Hrustalev kysyy, onko poliittisia prosesseja mahdollista typistää sellaisenaan johonkin malliin, jäännöksettömästi.

Kun malleja konstruoidaan, niiden on kirjoittajan mukaan oltava luonteeltaan normatiivisia, koska tutkijalla on oltava näkemys ja sen mukainen ohjelma. Pelkkä analyttis-empiristinen ilmiön kuvailu ei siis voi toimia mallina, vaan se jää marxilais-leniniläisessä filosofiassa yksityisen tiedostamiskategorian piiriin, kun taas tavoitteenä olisi päästä erityisen tai yleisen piiriin.

Juuri tietotekniikan aikakauden tieteet pyrkivät kehittämään erityiseen kategoriaan kuuluvia malleja, joista Hrustalevia erityisesti kiinnostavat yritykset mallittaa *yleinen kansainvälisten suhteiden teoria* sekä *ulkopoliittikan teoria*. Tässä tekijän puhti sitten väheneekin ja hän esittelee joukon erityisteorioita, jotka ovat tuttuja jo 1960-luvun yhdysvaltalaisesta politologiasta, kuten peliteorian, puu- ja sisältöanalyysin sekä »event»-analyysin, jolla hän kaavailee kuvattavan esim. tuotantotavan kehittymistä käsityötuotannosta manufaktuurin kautta koneelliseksi tuotannoksi. Erityismaininnan kansainvälisten suhteiden teorian kehittäessä kirjoittaja antaa »selaisille huomattaville teoreetikoille» kuin Morgenthau, Kaplan, Deutsch, McClelland ja Hoffman, ja hän osoittaa selvästi politiikan tutkimukselle sellaisia esikuvia kuin yleinen konfliktiteoria, integraatioteoria, koalitioteoria ym. keskitason teorit.

Huomattavaa on, että Hrustalev korostaa erityisesti ei-luonnontieteellisesti orientoitunutta teorian kehittelyä torjuen yritykset formalisoida tai kvantifioida politiikan ilmiöitä. Tähän hän saa tukea puolueen teoreettiselta aikakauslehdeltä *Kommunistilta*, jossa taannoin korostettiin humanististen tieteiden tieteellistä luonnetta huolimatta siitä, etteivät ne jäljittele fysiikan tai kybernetiikan menetelmiä eivätkä samalla sorru faktojen intuitiiviseen kaunokirjalliseen kuvailemiseen. Tässä lukijan mielenkiinto viriää, ja kirjoittajan pitäisi esittää oma idea humanistis-sävyisestä politiikan tutkimuksesta, joka raken-

taa malleja tutkimuskohteidensa analysoimiseen ja tulevan kehityksen ennustamiseen. Kuitenkin ainoa, mitä hän eksplisiittisesti esittää, on väite, että »ulkopoliittisten prosessien mallittaminen tulee ymmärtää uudella laadullisella tasolla sen mukaisesti miten marxilais-leniniläistä kansainvälisten suhteiden ja ulkopoliittikan teoriaa edelleen täydennetään» (s. 77). Tähän liittyy vielä vaatimus riittävästä formalisoinnista ja tarkkuudesta, muttei kuitenkaan kuvitelmaa kansainvälisten prosessien automaattisesta luonteesta ja toteutumisesta. Ilmeisesti kuitenkin puolueen johdolla ei ole kehitetty mitään niinkään selityskykystä ja esittelykelpoista teoriaa kuin vaikkapa Kaplanin malli.

Tietynlainen eleganttisuus leimaa *L. V. Smorgunovin* kirjoitusta valinnan vapaudesta poliittisessa toiminnassa.⁷ kirjoitus sijoittuu »tämänhetkiseen vaiheeseen sitä prosessia, joka on käynnissä kapitalismista sosialismiin siirtymisessä maailmanlaajuisessa mittakaavassa» (s. 96) ja sisältää myös muuta determinististä uskonvahvistusainesta, mutta esittää sitten valinnan vapauden dialektisen materialismin metodisten periaatteiden mukaisen poliittisen toiminnan ehkä tärkeimmäksi momentiksi. Kirjoituksesta on turha etsiä suoraa yhtymäkohtaa esim. Neuvostoliiton vaalijärjestelmään tai edes porvarilliseen parlamentarismiin, sillä koko juttu viedään läpi hallitusti käsitteellisellä tasolla. Poliittista valintaa kirjoittaja pitää vapaana silloin, kun se perustuu historiallisen tilanteen tuntemukseen, vastaa »yhteiskunnallisten suhteiden kehityksen edistyksestä linjaa» ja vielä samalla ilmaisee vallassa olevan luokan poliittisia etuja. Kirjoittajan näkemys on siten nimenomaan vapauden reunaehtojen pohdiskelua, ja tästä näkökulmasta onkin hyvin oikeutettua väittää vapautta hyvin suhteelliseksi ilmiöksi — kyseessä on yleensä vapaus hallitsevan luokan tai yleistahdon ehdoilla.

Vaikka Smorgunov ei yhdistäkään valinnan vapautta suoraan poliittiseen historialliseen todellisuuteen, on hänen esityksensä arvokas sikäli, että hän hahmottaa eräänlaisen poliittisen toiminnan prosessin — ei ehkä reaalisesti olemassaolevan — jossa valinta on yksi keskeinen momentti. Siihen liittyy päämäärän asettaminen,

⁷ L. V. Smorgunov, Problema svobody vybora v poliitičeskoj dejatel'nosti. S. 96—106.

subjektin poliittisten intressien artikuloiminen, suhtautuminen vallitsevaan järjestykseen jne. Johtopäätös on, että politiikassa ei ole tärkeää vain olemassaoleva (tai kuten saksalaisfilosofi sanoisi 'Sein'), vaan myös se, miten asioiden pitäisi olla ('Sollen'), koska nimenomaan niiden vuorovaikutus ja ykseys vastaa subjektin itsensätoeuttamista. Selvemmin sanoen politiikassa olennaista ovat tieto ja arvot, mutta tietysti sen lisäksi myös tahto tiettyjen asioiden toteuttamiseen.

Smorgunovin esitys osoittaa paitsi asiallista pohdiskelua poliittisen toiminnan luonteesta, myös sitä, ettei vapauden ongelma ole yksinomaan liberalismien teorian vakiokalustoa, vaan liittyy myös marxilais-leniniläiseen politiikan teoriaan, joskin etäällä käytännön ilmiötasosta. Joku voisi väittää, että esitys valinnan vapaudesta on silkkaa ideologista höpötystä, mutta siihen esittäisiin vastakysymyksen: eikö näin ole liberalisminkin? Aina?

Suomalaisen lukijan kiinnostus kohdistuu yleisesti myös sellaisiin kirjoituksiin, jotka käsittelevät kansalaistoiminnan laajuutta ja intensiivisyyttä Neuvostoliitossa. G. P. Artemovin kirjoitus poliittisesta kulttuurista Neuvostoliitossa⁸ tuottaa kuitenkin selvän pettymyksen: se on niitä ihailtavan epäkonkreettista kirjoitettuja juttuja, joissa viittaillaan neuvostoliittolaiseen haastattelusosiologiaan ja korostetaan, kuinka tärkeää on, että ihmiset osallistuisivat konkreettisesti ja mahdollisimman tehokkaasti yhteiskunnallisiin rentoihin ja ennen kaikkea vaikuttaisivat mielipiteillään päätöksentekoon. Artemovin mukaan »aktiivinen käytännön osallistuminen yhteiskunnan poliittisten instituutioiden toimintaan on eräs tärkeimmistä neuvostoihmisten poliittisten kulttuurin komponenteista» ja edelleen vähän myöhemmin hän osoittaa, että »tutkimus työtätekevien suhteesta erilaisten yhteiskunnallispoliittisten organisaatioiden ja niiden elinten toimintaan osoittaa, että haastatellut arvostavat korkealle NKP:n, kansanedustusneuvostojen, ammattiliiton ja Komsomolin roolin yhteiskunnan poliittisessä elämässä . . .». Totta kai, voisiko muuten ollakaan?

Artemovin kirjoitus on kauttaaltaan rakennettu ns. aktiivisen kansalaisen ideaalin varaan, ja

siinä ihmisten tyytymättömyyden tärkeimmäksi syyksi osoittautuu se, ettei poliittisesta osallistumisesta ole tullut tottumusta, vaan se koetaan ulkokohtaiseksi mukanaoloksi. Yksilöiden tyytyväisyys poliittisten vaatimustensa toteutumiseen todistetaan riippuvaksi siitä, miten tyytyväisiä he ovat yhteiskunnan poliittisiin vaatimuksiin kansalaisia kohtaan, kuten itsehallintokokeiluihin, poliittisten laitosten tehokkuuden nostamiseen jne. Kirjoitus siis vahvistaa triviaaleja perusväittämiä aivan kuten meillä EVA kysyessään, onko hienoa olla syntynyt suomalaiseksi, mutta kuitenkin Artemovin kirjoitus osoittaa sen, että Neuvostoliitossa haastattelusosiologian arvo valtasuhteiden legitimoiminnan tukena on ymmärretty ja sitä käytetään laajasti ideologisen työn saralla.

A. V. Kljujevin artikkeli jatkaa siitä, mihin Artemov jää: sama edistysoptimismi suhteessa neuvostokansalaisen vaikutusmahdollisuuksiin on toki mukana — kuten väittämässä: »Kehittyneen sosialismin oloissa sen tämänhetkisessä täydellistymisvaiheessa vallankumouksellinen, sisällöltään uudistuva poliittinen aktiivisuus ei suinkaan vähene, vaan päinvastoin täydellistyy uusilla luovilla aloitteilla.» s. 121) — mutta kirjoittaja astuu pari askelta lähemmäs käytäntöä kuin kollegansa Artemov.

Kljujevillä politiikka on luokkien, kansojen ja valtioiden välisiä suhteita koskettava prosessi, ja erityisesti sosialistinen politiikka pyrkii luomaan luokkien välille lujan liiton ja saamaan yhteiskunnan sosiaalisesti yhdenmukaiseksi sekä valtiotavallan kaikkien työläisten etujen mukaiseksi. (s. 121) Missä onkaan konsensus julkilausuttuna ellei tässä ajattelutavassa? Sosialistisesta politiikasta puuttuu siis peruskonflikti, ja siinä edut ovat yhteiset ja olo kovin harmoninen. Hirmuista!

Poliittinen osallistuminen saa sen sijaan Kljujevillä omaperäisen, tavallista laajemman sisällön, sillä sen piiriin kuuluu paitsi valtiotavallasta kamppaileminen tai sen säilyttäminen työläisten etujen mukaisena, myös päättäminen monista konkreeteista kansalaisia koskettavista asioista paitsi valtion tai paikallisneuvostojen, myös tuotantoelämän piirissä. Lopulta poliittisen aktiivisuuden yhtenä tarkoituksena on luoda juuri sosialismin tavoittelema »uusi ihminen», joka puolestaan toteuttaa kommunistisen itsehallinnon. Kirjoittaja korostaa, ettei aktiivisuuden tehosta-

⁸ G. P. Artemov, *Političeskaja kul'tura i obščestvenno-političeskaja dejatel'nost' sovetkikh ljudej*. S. 114—121.

minen käy mitenkään automaattisesti, vaan se riippuu paitsi konkreettien sosiaalis-poliittisten ongelmien ratkaisutavasta, myös aatteellisen kasvatuksen tehokkuudesta.

Erityisesti Kljujevillä korostuu näkemys, joka pitää neuvostokansalaisen osaksi lankeavaa palkkatyötä poliittisena osallistumisena. Varsinkin sellaiset Neuvostoliiton historiasta tutut ilmiöt kuten itse Suuri Lokakuu, molemmat sodat, uusi talouspolitiikka, maatalouden kollektivisointi jne. legitimoidaan sillä, että ihmiset tuolloin halusivat vapaaehtoisesti olla rakentamassa uudentyyppistä työväenvaltiota. Kaikenlaiset talkoot ja sosialistisen kilpailun eri muodot — esimerkiksi tuotantonormien ylityskilpa, stahanovilaisuus ja tuotantoneuvostojen kokoukset — kelpaavat Kljujeville poliittisen osallistumisen muodoiksi. Tämä on mielenkiintoinen legitimointitapa, sillä länsimaisittain hapatettu näkemys pitää useimmiten työtä osallistumisen esteenä tai ainakin rajoittimena ja rajaa tuotantokoneiston tietysti pois sovinnaisen poliittisen piiristä.

Entäs sitten vaalit? Eivätkö ne jos mitkä ole poliittista osallistumista parhaimmillaan? Kljujev myöntää tämän ja osoittaa, kuinka vaaliosallistuminen on vilkastunut 1920-luvun 50 prosentista tämän päivän lähes sataan — pystyykö meikäläinen vaalitutkimus muuten osoittamaan mitään vastaavaa trendiä? Mutta vaaliprosessin lisäksi kirjoittaja painottaa eri tasoisten neuvostojen merkitystä kansalaisosallistumisen sitomisessa valtionhallintoon, siis vaalien välisen ajan toimintaa. Mitään kritiikkiä vaalijärjestelmän luonteeseen tai ehdokasasetteluun ei Kljujev esitä, sillä artikkelia kirjoitettaessa ei näitä seikkoja vielä ollut otettu julkisuudessa esille.

Yhteisenä piirteenä sekä Artemovilla että Kljujevillä on yleensä »kohottaa hyödyllisen toiminnan kerrointa» (s. 127). »vilkastuttaa työläisten poliittista aktiivisuutta» ja »saattaa työläisten innokkuus tarpeellisiin uomiin» (s. 128). Toiminnan »hyödyllisyyden» määrittelee tietysti valtio, minkä vuoksi kaiken kansalaisosallistumisen, myös mielenosoitusmarssien on oltava tarkoituskiltaan valtiolle sopivia. Lisäksi osallistuminen on kirjoittajille lähes puhtaasti määrällinen ilmiö, vailla laadullista ulottuvuutta.

Pääsihteeri Gorbatšovin aloittama kampanja neuvostodemokratian pahimpien puutteiden poistamiseksi ja valinnanvaran lisäämiseksi ei vie-

lä näissä kirjoituksissa suoranaisesti näy, vaan kirjoittajien antama kuva kansalaisoikeuksien toteutumismahdollisuuksista on melko ruusuinen ja kritiikitön. Silti näiden tekstien lukeminen kiinnostaa, koska niistä saattaa oppia uutta poliittista lukutaitoa, vaikkapa pitämään erillään tekstien välittämä »ideologisen työn» annos niiden varsinaisesta sisällöstä.

*

Lopuksi maininnan ansaitsee myös teoksen teollisen elämän osastolla oleva pieni referaatti suomalaisten ja neuvostoliittolaisten politologien tapaamisesta Moskovassa vuoden 1984 lokakuussa (s. 186). Alustusten pitäjistä mainitaan D. Anckar, T. Vanhanen, H. Nurmi ja R. Väyrynen, ja yhteistyötä kerrotaan aiotun jatkaa kahdenkeskisten tapaamisten merkeissä. Nyt toukuu kullahan on jatkoa luvassa, tällä kertaa Suomessa, joten siitä tapaamisesta voi saada lisää vaikutteita naapurimaan politiikan tutkimuksesta.

Jos kirjasta jotakin puuttuu, se on kirjoittajaluettelo, jossa mukana olevat kirjoittajat lyhyesti esiteltäisiin ainakin oppiaineen tai oppilaitoksen, virka-aseman ja vaikkapa kotipaikan osalta. Luettelon puutetta voi syyttää siitä, jos olen tässä kritikoinut »vääriä» kirjoittajia.

LÄHTEET

- Artemov, G. P.: *Političeskaja kul'tura i obščestvenno-političeskaja dejatel'nost' sovetских ljudej*, teoksessa *Političeskije instituty i processy*. Nauka, Moskva 1986.
- Hrustalev, M. A.: *NTR i nekotorye problemy modelirovanija političeskich processov*, teoksessa *Političeskije instituty i processy*. Nauka, Moskva 1986.
- Kljujev, A. V.: *Osobennosti razvitija političeskij aktivnosti graždan pri socializme*, teoksessa *Političeskije instituty i processy*. Nauka, Moskva 1986.
- Kovler, A. I. & Smirnov, V. V.: *Demokratija i učastie v politike*. Nauka, Moskva 1986.
- Lejst, O. E.: *Metodologičeskije problemy istorii političeskich i pravovyh učenij*, teoksessa *Metodologičeskije i teoretičeskije problemy judičeskij nauki. Sbornik naučnyh trudov*. Pod redakciej M. N. Marčenko. Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, Moskva 1986.
- Političeskije instituty i processy*. Sovetskaja Assosiacija Političeskich Nauk. Ježegodnik 1985. Nauka, Moskva 1986.
- Sovremennye buržuažnye teorij meždunarodnyh otnošenij. Kritičeskij analiz*. Akademija Nauk SSSR. Institut mirovoj ekonomiki i meždunarodnyh otnošenij. Nauka, Moskva 1976.
- Susiluoto, Ilmari: Neuvostoliittolaisesta ja länsimaisesta politiikan tutkimuksesta. *Politiikka* 1/1970, s. 71—81.